

**Питання етики депутатів органів місцевого
самоврядування в експертних оцінках**

ЗВІТ
за результатами фокус-груп у рамках проекту
“Сприяння соціальному діалогу”

Зміст

ВСТУП	3
ПІДСУМКИ ОБГОВОРЕННЯ	4
ДЕТАЛЬНИЙ ЗВІТ	6
<i>a) Норми моралі та етики</i>	<i>6</i>
<i>b) Очікування від депутатів</i>	<i>7</i>
<i>c) Дрес-код</i>	<i>11</i>
<i>d) Етичний кодекс депутатів місцевих рад</i>	<i>12</i>
<i>e) Декларування доходів депутатів та їхніх родин</i>	<i>16</i>
<i>f) Питання конфлікту інтересів</i>	<i>18</i>
<i>g) Подарунки</i>	<i>20</i>
<i>h) Лобізм</i>	<i>21</i>
<i>i) Питання оплати праці місцевих депутатів, мотивації</i>	<i>23</i>
<i>j) Питання звітування перед виборцями</i>	<i>24</i>
<i>k) Жінки в політиці, квоти за гендерною та іншими ознаками</i>	<i>27</i>

Вступ

У рамках проекту «Сприяння соціальному діалогу»¹ були проведені шість фокус-груп: у Запоріжжі (21 липня 2016 р.), Херсоні (22 липня 2016 р.) та Львові (26 липня 2016 р.).

**National Endowment
for Democracy**

Supporting freedom around the world

Обговорення стосувалося депутатської етики в органах місцевого самоврядування: теорія, практика, виклики, питання контролю та модернізації.

Учасниками регіональних обговорень стали представники громадянського суспільства, журналісти, депутати обласних та міських рад, держслужбовці, політологи та ін. У фокус-групах взяли участь 58 людей, з яких 31 громадський активіст, 2 політологи, 4 журналісти, 1 науковець, 4 депутати обласних рад, 6 депутатів міських рад, 1 представник політичної партії, 1 член керівного органу політичної партії, 8 держслужбовців.

¹ Це дослідження здійснено за підтримки Національного фонду демократії (США). Висловлені в ньому думки є авторськими і не обов'язково відображають погляди Національного фонду демократії. Публікація випускається українською мовою в електронному варіанті. Електронну версію видання розміщено на сайті УНЦПД за адресою: <http://www.ucipr.org.ua>. Будемо щиро вдячні за відгуки про матеріали, вміщені у виданнях УНЦПД.

Підсумки обговорення

Відповідаючи на питання щодо моралі та етики депутатів місцевих рад, учасники дослідження майже не розрізняли ці два поняття, використовуючи слова “етика” та “мораль” переважно взаємозамінно. Учасники визначали мораль як форму громадської свідомості та засвідчували, що мораль і етика не залежать від рівня статків.

Переважає більшість респондентів наголошували, що депутати мають бути чесними, не красти, працювати ефективно, не керуватися власними або чиймись бізнес-інтересами у своїй діяльності. У першу чергу, депутат має керуватися інтересами виборців, суспільства.

Натомість респонденти перелічували приклади неетичної поведінки депутатів, типові для всіх регіонів країни. Зокрема, це неповага до учасників дискусії, намагання принизити опонента, розпивання алкоголю у робочий час, відмова надавати коментарі журналістам, бійки у сесійній залі, замовчування незаконного розподілу земельних ділянок, непрозоре збагачення, пріоритет особистих інтересів та ін.

На думку деяких учасників фокус-груп, мораль та етика не є пріоритетами для депутатів. Привернення уваги до власної персони для багатьох депутатів важливіше за етичні норми.

Вимога щодо виконання депутатами своїх передвиборчих обіцянок та співпраці з політичними силами, які належать до того самого політичного спектру, що і партія, від якої депутат балотувався, дуже виразно лунала під час обговорення в усіх містах.

Хоча більшість учасників обговорення сумнівалися в ефективності етичного кодексу як інструменту формування у депутатів певних поведінкових норм, вони переважно висловлювалися на користь розробки та прийняття такого документу. Дехто зазначав, що певні етичні норми прописані у законі про статус депутатів місцевих рад, але депутати їх не дотримуються. Респонденти зауважували, що правила поведінки депутатів варто формалізувати лише за наявності чітко прописаних норм відповідальності, аж до кримінальної. Принцип невідворотності покарання є основним механізмом, який змусить депутатів дотримуватися етичних норм.

Учасники дискусії вказували на зв'язок між розумінням моральних/етичних норм у суспільстві загалом та дотриманням цих норм самими депутатами. На думку багатьох, в українському суспільстві немає розуміння важливості моральної відповідальності. Також респонденти зауважили на відсутності на рівні партій політичної відповідальності. Причина цього, на думку деякого, криється у самій партійній системі, яка сформувалася в Україні. Висновок: етичні норми мають існувати не лише в місцевих радах та ВР, а й на рівні політичних сил.

Респонденти наголошували на значній ролі громадськості та ЗМІ у контролі за дотриманням депутатами етичних норм. Та водночас вказували на труднощі в оприлюдненні інформації щодо корупції або неетичної поведінки депутатів, причиною чому є залежність, корумпованість місцевих ЗМІ.

Водночас, на думку респондентів, електронне декларування доходів та майна депутатів місцевих

рад дозволить підвищити громадський контроль, і місцева політика стане прозорішою та чеснішою. Утім учасники фокус-груп вказали на різні проблеми, що постають на цьому шляху. Йдеться про очевидне заниження деякими депутатами декларованих статків, з одного боку, та, з іншого боку, «битва компроматів», коли того чи іншого місцевого депутата преса бездоказово звинувачує в корумпованості, не отримавши від нього пояснень щодо походження задекларованих статків.

Однією з тем для обговорення стало питання конфлікту інтересів. Зауважувалося, що на місцевому рівні для цього явища залишається доволі широке поле, наприклад, конфлікт інтересів виникає переважно через управління комунальною власністю, призначення керівників комунальних підприємств, розподіл бюджетних грошей. Переважна більшість учасників дискусії впевнені, що дозвіл депутатам місцевих рад посідати адміністративні посади безпосередньо призводить до конфлікту інтересів.

Пропонувалися такі шляхи запобігання конфлікту інтересів: позбавлення права займатися бізнесом у власному окрузі; декларування конфлікту інтересів та заборона підприємцям, у яких таких конфлікт є, брати участь у тендерах; прийняття закону про лобізм;

Учасники обговорення зазначали, що робота місцевої ради неможлива без лобізму, проте на місцях він нерідко набуває потворних форм. Загалом респонденти погоджувалися, що питання лобізму варто врегулювати законом.

Переважна більшість учасників вважали, що депутат має лобіювати інтереси виборців, мешканців його округу. Лобіювання власних інтересів є неетичним.

Питання оплати праці депутатів місцевих рад згадувалося неодноразово та у різних контекстах. Переважно говорили про те, що відсутність оплати праці створює корупційні ризики та викликає питання щодо мотивації тих, хто готовий працювати безкоштовно та вкладати власні гроші у депутатську діяльність.

Учасники переважно погоджувалися з тезою, що депутати мають звітувати перед виборцями, проте зазначали, що депутатські звіти не завжди є змістовними. А тому слід шукати нових шляхів надання депутатських звітів, зокрема, використовувати соціальні мережі для спілкування з виборцями, проводити вибори до місцевих рад раз на два роки; проводити опитування громадської думки та ін.

Окремою темою до обговорення стала участь жінок у політиці. Учасники дослідження зауважували, що партії не дотримуються закону, який передбачає квотування за гендерною ознакою, і вказували на те, що до участі у виборах було зареєстровано списки навіть тих партій, які порушили «гендерне» законодавство. Респонденти переважно висловлювалися проти гендерних квот у виборчих списках.

Загалом присутні констатували, що гендерна дискримінація в Україні існує, та водночас відзначали тенденцію до **збільшення присутності жінок** у законодавчій владі, констатували збільшення ролі жінки у суспільстві.

Детальний звіт

Норми моралі та етики

Учасники дослідження майже не розрізняли поняття “етика” та “мораль”, використовуючи ці слова як синоніми. Учасники визначали мораль як форму громадської свідомості “і спосіб дії в певній ситуації.” (Запоріжжя) Деякі респонденти у Львові наголошували на тому, що Україна є християнською країною і, так само, як в Європі, християнські цінності в Україні є основою соціально-моральних та етичних норм. Повага до людини, до кожного виборця, яку деякі з учасників розцінювали як прояв етичної поведінки, також вказує на сприйняття в Україні європейських цінностей.

На загальне переконання, мораль та етика не залежать від рівня статків.

Ми говорили про етику, про мораль, цінності. А вони не залежать від того, бідна людина чи небідна. Типу небідні будуть красти багато, а бідні — мало? (Херсон)

Говорячи про моральність депутатів місцевих рад, учасники розрізняли особистий, службовий та партійний аспекти. Деякі учасники звертали увагу на етичні норми політичної сили, яким мав би відповідати її представник, як на третій та найвищий рівень оцінки етичності поведінки депутата, але зазначали, що ані на місцевому, ані на національному рівні досягти цього ще не вдалося.

Учасники вказували на те, що поняття “законний” та “етичний” не завжди збігаються. Навіть якщо якась дія депутата або якесь явище є законним, воно не завжди є етичним (приклад — офшори). Також можливість депутата голосувати за власне призначення на певну посаду, на думку учасників обговорення, є неетичною нормою.

От Дмитро не голосував за себе, коли його кандидатура висувалася в обласній раді в поліцейську комісію. А інші депутати, які були кандидатами, голосували... Є закон про місцеве самоврядування, де депутат не обмежується, він має право голосувати за себе. (Запоріжжя)

Очікування від депутатів

Переважна більшість учасників наголошували, що депутати мають бути чесними, не красти, працювати ефективно, не керуватися у своїй діяльності власними або чиймись бізнес-інтересами. У першу чергу, депутат має керуватися інтересами виборців.

Для виборця, судячи з численних зустрічей, це має бути людина, яка не спить, не їсть, не заробляє, і з гайковим ключем у руках. Тому що він повинен бути завжди готовий поремонтувати унітаз. І з лампочкою в роті. Дуже часто наші виборці очікують від депутатів набагато більше, ніж можуть вони самі в цьому житті. (Запоріжжя)

Депутати місцевих рад стверджували, що очікування виборців від депутатів часто є нереалістичними, і зауважували, що під час виборчої кампанії люди звикле чекають, що кандидати мають обдаровувати їх матеріальними благами.

У нас за останні роки десять вибори перетворилися на «ельдorado» для виборців. Виборці бачать депутата як Діда Мороза чи чарівника. Звикли, що депутат — це Дід Мороз. Прийшов, дістав з валізи, з мішка, і почав дарувати телевізори, комп'ютери, окуляри, кому що треба. (Запоріжжя)

Описуючи моральну/етичну поведінку депутатів, учасники згадували наступні принципи:

Взаємність: ставитися до інших так, як хочеш, щоб вони ставилися до тебе	<i>Є один цікавий принцип: відноситись потрібно до інших людей так, як хочеш, щоб вони відносились потім до тебе. (Запоріжжя)</i>
Відповідальність: не давати обіцянок, які не збираєшся виконувати	<i>Моральність — відповідати за свої слова, відповідати перед своїми виборцями. Якщо ти декларуєш одне, а по факту ми бачимо інше, то і виборці мають робити відповідні висновки. (Запоріжжя)</i>
Повага: поважати один одного, незалежно від партійної приналежності	<i>Найосновніше — це поважати один одного, поважати ближнього незалежно від того, яка є партійна належність. Ніколи на це не дивився і ніколи нікого не звинувачував. (Львів)</i>
Самостійне прийняття рішень: політичні партії не мають права диктувати депутатам, як їм голосувати	<i>Кожен обранець має свою думку, і думати за нього не треба. ... Якщо всередині політичної партії чи політичної сили є якісь інші вказівки — це вже неправильно. Я представляю ту чи іншу громаду, я несу відповідальність за той чи інший вибір. Я сам повинен приймати рішення. (Львів)</i>
Готовність домовлятися: депутати мають домовлятися, а не битися/сперечатися	<i>Краще погано домовлятися, аніж добре воювати — це золоте правило. (Львів)</i>

Описуючи неетичну поведінку депутатів та посадовців місцевих рад, учасники згадували такі приклади:

<p>Намагання принизити опонента, неповага до присутніх</p>	<p><i>Образ не було, але слова на кшталт «та хто ви тут взагалі такі», «який у вас статус» і т.д. — це невихованість, незнання етичного кодексу, неповага до присутніх. У мене було питання, а хто ви такі, але я не стала його задавати. Це було б вже розпалювання конфліктної ситуації. (Херсон)</i></p>
<p>Перехід на особистості, критика фізичних вад опонента</p>	<p><i>Перехід на особистості. Мегатренд останніх трьох днів — це акцент на фізичних недоліках. (Херсон)</i></p>
<p>Вживання алкогольних напоїв у робочий час</p>	<p><i>Оцей ларьок ... Депутати весь час там. Я його закрию, якщо будуть наливати в робочий час. Вони пили дуже багато, не можна так пити. (Херсон)</i></p>
<p>Відмова надавати коментарі журналістам</p>	<p><i>Не дуже допустимо, коли депутати відмовляють журналістам у коментарях. Цих людей ми обрали, ми хочемо почути коментар. (Херсон)</i></p>
<p>Постійні бійки, намагання досягти свого кулаками, суперечки замість прийняття рішень</p>	<p><i>Коли постійно бійки, коли немає взаємоповаги одного до іншого, і замість того, щоб домовлятися, вимахують кулаками — це щонайменше показує мінімальний рівень виховання. не все в житті здобувається кулаками. (Львів)</i></p>
<p>Бездоказові звинувачення у корупції</p>	<p><i>Я вважаю, що потрібно говорити тільки фактами. Маєш факти — покажи. А кричати про те, що ви корупціонери і т.д... Приходить мова до конкретики — вже все, замовкли. Бездоказові звинувачення — це неприпустимо. (Львів)</i></p>
<p>Носіння дуже дорогого одягу</p>	<p><i>І вдягатися в супердорогі костюми — це неправильно. (Львів)</i></p>
<p>Замовчування незаконного розподілу земельних ділянок</p>	<p><i>Мовчати на гріх — теж гріх. Якщо ти замовчуєш, коли голосували за земельні ділянки, — ти співучасник того всього. Твої моральні цінності повністю впали. (Львів)</i></p>
<p>Непрозоре збагачення</p>	<p><i>Ми в цьому місті всі на виду. Дуже легко прослідкувати хронометраж мера. Він заходив, був членом моєї фракції, у нього не було землі взагалі. А зараз він в декларації заявляє про якісь 4 ділянки. Коли вони з'явилися, яким чином? Рівний серед рівних. Ти ж заявляв, що їздиш на тролейбусі. (Херсон)</i></p>
<p>Пріоритет особистих інтересів</p>	<p><i>Особисті інтереси переважають — це головна проблема в морально-етичному плані. (Херсон)</i></p>

Для когось морально-етичні норми більше, ніж ефективність, на першому плані. Для когось ефективність депутата — більш важлива якість і критерій. Хтось може керуватися тим, що це його політичні погляди, і депутат має відобразити саме його позицію. (Запоріжжя)

Кожен обирає для себе того, хто, як він вважає, краще його представить. Деякі партії, до речі, йшли якраз на неетичних гаслах.

Це говорить про те, що у них прихильники є... Не всі дивляться на етику. Це певною мірою відображення суспільства, в якому ми живемо.

(Херсон)

На думку деяких учасників, мораль та етика не є пріоритетами і для депутатів. Привернення уваги до власної персони для багатьох депутатів важливіше за етичні норми.

Очікування виборців від нового покоління політиків, які прийшли до місцевих рад, є більш високими, і, відповідно, розчарування від їхніх неправильних рішень — більш сильним. Водночас перебування у владі створює для нової генерації складні дилеми. На думку деяких респондентів, у

“будинку розпусти”, з яким вони порівнюють правила та норми, що домінують у сучасній політиці, молодим доводиться постійно робити вибір, їм важко знайти себе у поточній конфігурації влади. Багато виборців сприймають політику, як брудну справу, вважаючи, що молоді депутати швидко стануть такими, як «старі». Це демотивує молоді йти в політику. Втім, є приклади, коли молоді політики мали вплив та вносили в роботу ради нові принципи.

Від початку той, хто ще відносно чистий морально, вже несе в собі суперечність між бажанням бути незайманим у будинку розпусти і тим, що він до цього будинку розпусти офіційно обирається.

Ця суперечність іноді буває написана на обличчі нової генерації депутатів, які ніяк ще не знайдуть собі місця в цьому дуже складному механізмі влади. (Запоріжжя)

Сприйняття в суспільстві політики як чогось аморального дуже демотивує тих людей, котрі мають добрі цінності, котрі готові працювати на благо громади. навіть молоді політики, молоді депутати, які приходять до влади, нові політичні сили дуже часто відчують негатив, мовляв, і ви вже змінили свої цінності, ви вже теж не бажаєте працювати з метою принести корисний результат громаді. (Львів)

У нас в раді є чотири приклади того, як люди, котрі не мали політичного минулого, впливають на цілу раду і змушують інших депутатів теж бути активнішими, теж бути більш підзвітними, публічними і т.д.

(Львів)

Вимога щодо виконання передвиборчих обіцянок, а також щодо співпраці з політичними силами, які належать до того ж табору, що й партія, від якої депутат балотувався, дуже виразно лунали під час обговорення в усіх містах. Учасники розповідали про випадки, коли керівництво ради «купує» ло-

яльність представників опозиційної сили посадами. Вони наголошували, що зміна політичної належності є обманом виборця, адже виборці не віддали б свої голоси кандидату, якби знали, що той перейде у протилежний табір або буде співпрацювати з ним.

Люди, які голосували за ту чи іншу партію, голосували за ті гасла, з якими йшла партія. «Свобода» отримала би голоси, якби сказала, що вона буде в коаліції з Опоблоком? (Херсон)

Дрес-код

Учасники дослідження не мали спільної думки щодо важливості дрес-коду для депутатів. Деякі з них говорили, що неважливо, як вдягається депутат, важливіше, аби в його діях не було ознак корупції чи непотизму. Дехто зазначав, що місцеві

депутати останнім часом стали приходити на сесії у відповідному статусу одязі, навіть без запровадження офіційного дрес-коду. Окремі учасники переконували, що дрес-код не потрібен і депутат сам має визначати, як йому або їй вдягатися.

Візьмімо нашого мера... Чому родичі мера всі до одного працюють в комунальному майні. Немає інших підприємств? Департамент ЖКГ, водоканал. Цей момент набагато важливіший, ніж те, як він одягається. Хоча й до одягу в мене є питання. (Херсон)

Насправді я прийшов у раду не для того, щоб показати, які в мене є костюми, тому що в мене їх немає. А я прийшов туди працювати. (Львів)

Останнім часом ми спостерігаємо, що в цьому плані у депутатів не те що грошей більше, але більше усвідомлення, куди вони приходять. Їхній зовнішній вигляд говорить про те, що вони йдуть на сесію. Бо попередня каденція, навіть не остання, а ще до цього, — ми спостерігали дамочок-депутатів у супермініспідницях, шльопанцях, шортах. (Херсон)

Етичний кодекс депутатів місцевих рад

Більшість учасників сумнівалися в ефективності етичного кодексу як інструменту, який змусить депутатів дотримуватися певних поведінкових норм. Та водночас вони висловлювалися на ко-

ристь розробки і прийняття такого документу. Деякі респонденти зазначали, що певні етичні норми зафіксовані у законі про статус депутатів місцевих рад, але депутати їх не дотримуються.

Я хотів сказати з приводу кодифікації. Незважаючи на те, що вона малоефективна, але вона все-таки існує в світі, і існують професійні кодекси поведінки тих самих піарників, юристів. ... І якщо вони є, існують в певних спільнотах професійних, значить, вони потрібні і навіщося піднімаються. (Запоріжжя)

Кодекс права, кодекс депутата навіть місцевого рівня, починаючи з сільського, селищного, однозначно потрібен, і над ним потрібно працювати. (Львів)

Є закон про статус депутатів місцевих рад. Я не знаю, правда, чи є там щось про етику, але якби депутати хоча би цього закону дотримувалися, я думаю, не виникло би питань щодо етики і моральності. (Херсон)

Деякі учасники вважали, що наявність документально зафіксованих норм, які забороняють певну поведінку, може стати першим кроком у напрямку встановлення правил, адже коли правила записані, їх настільки нахабно не порушують.

Серед учасників обговорення не було єдиної думки щодо форми, в якій мають бути зафіксовані норми поведінки депутатів. Дехто висловлювався за кодекс, прийнятий локальним актом, дехто за-

уважував, що акти місцевого самоврядування не користуються повагою, адже немає відповідальності за їх невиконання. Дехто зазначав, що форма залежить від обсягу документу: більш об'ємний документ може бути кодексом, менш об'ємний — розділом регламенту. Але всі зійшлися на думці, що розробка етичного кодексу має відбуватися з урахуванням іноземного досвіду, а також за участі депутатів.

Взяти за норму закон однієї держави, другої, подивитися і ввести в нашу міську раду, сільську раду. (Львів)

Основний момент — що напрацювання цього кодексу може відбуватися кожним депутатом. Він може подавати свої пропозиції. (Запоріжжя)

Учасники вважали, що сенс формалізувати правила поведінки депутатів є лише в тому разі, якщо буде чітко зафіксовано норми відповідальності за їх порушення, аж до кримінальної відповідальності. Принцип невідворотності покарання є основним механізмом, який змусить депутатів

дотримуватися етичних норм. Респонденти характеризували сьогоdnішній стан, як “колективну безвідповідальність”, наводили приклад неефективної кодифікації норм поведінки для держслужбовців та неможливість скасувати рішення, прийняті у порушення норм регламенту.

Зараз депутати — це є колективна безвідповідальність.

Вони приймають все, що хочуть. (Львів)

Для порівняння: у держслужбовців є постанова №53 про етику держслужбовця. Там описані загальні норми поведінки держслужбовця, але, по-перше, вони обтічні, по-друге, немає покарання за порушення цих норм. І ми можемо бачити, що це дійсно на практиці не працює.

Мені здалося, що він порушив постанову. І що далі? (Херсон)

Учасники пропонували різні способи покарання депутатів, які порушують норми етики.

Кримінальна відповідальність	<i>Якщо вони будуть прописані разом з правовими наслідками — так. Якщо просто прописані — сенсу немає. Кримінальна відповідальність — от тоді піде. (Херсон)</i>
Політична відповідальність у вигляді імперативного мандату або відкликання депутата	<i>Потрібна відповідальність політична в першу чергу. В цьому сенсі добре би працював дуже непопулярний імперативний мандат, але він би працював. (Херсон)</i> <i>Відповідальність, відкликання депутатів навіть міських рад, якщо вони скомпрометували себе і одразу ж політичну силу, за мандатом якої вони увійшли в ту чи іншу раду. (Львів)</i>
Політична відповідальність через заборону балотуватися на наступних виборах	<i>Я вважаю, що основна відповідальність, яку повинні нести депутати, політики, — це відповідальність політична. Якщо вони поведуться невідповідно, неморально, неетично, то вони просто не повинні бути обраними наступного разу. Політичні партії просто не повинні їх включати до своїх списків. (Львів)</i>
Високі штрафи	<i>Як тільки придумали грошові знаки, нічого більш дієвого, ніж гроші, немає. Величезні штрафи. Опозорився, назвав некрасиво людину — плати бабки. І все, зразу будуть язик за зубами тримати. (Херсон)</i>
Виправні/громадські роботи	<i>За кордоном є громадські роботи. Всі ЗМІ сфотографують, і всі побачать, як він копає, прибирає, підмітає. Я думаю, наші бабусі і дідусі будуть у захваті, якщо їхній двір депутат підмітатиме. (Запоріжжя)</i>
Моральна відповідальність	<i>Депутати — публічні люди, тож треба писати, показувати, що людина вчинила погано. (Запоріжжя)</i>

Респонденти вказували на зв'язок між розумінням моральних/етичних норм у суспільстві загалом та дотриманням цих норм з боку депутатів. На їхню думку, в українському суспільстві немає розуміння важливості моральної відповідальності, і це призводить до порушення етичних норм. Щоб ситуація змінилася, потрібна критична маса в радах тих депутатів, хто змусить решту дотримуватися закону.

По-перше, потрібно розуміти, що депутат і чиновник, особливо депутат — це пряме відображення стану суспільства. Тому для того, щоб підвищився моральний рівень депутата, чиновника, загалом має спочатку підвищитися моральний рівень суспільства. (Запоріжжя)

Для того, щоб закон діяв, має бути достатня кількість людей, які готові примусити решту. А у нас і судді, і поліція, і всі інші органи точно такі самі. (Запоріжжя)

Серед причин відсутності політичної відповідальності учасники називали партійну систему, яка склалася в Україні. Вони говорили, що етичні норми мають існувати не лише в місцевих радах та ВР, а й на рівні політичних сил. На сьогодні цього не існує, що дозволяє корупціонерам потрапляти до місцевих рад за списками політичних партій.

Кожна поважна політична сила мала би мати свій внутрішній етичний кодекс, який вона мала би обговорити, виставити громадськості, сказати: ми дотримуємося. (Львів)

Політична відповідальність для таких людей не настає. Він йде з гаслами, які підтримує ця партія, і за нього завжди будуть голосувати. Він буде завжди на коні. Немає політичної відповідальності для таких депутатів. Він корупціонер, але він буде главою партії, поки у нас буде така партійна система. (Херсон)

Наголошувалося на значній ролі громадськості та ЗМІ у контролі за дотриманням депутатами етичних норм. Учасники у Львові говорили про те, що такі традиції в Україні існують. Також зазначалося, що сьогодні, коли процес голосування в радах став прозорішим, такий контроль набагато легше здійснювати, ніж раніше.

В 1930-х роках була класна громадська опінія. Якщо якийсь депутат, який проголосував не на користь громади або зробив, — йому ніхто руку не подавав, відверталися від нього. Зараз таку штуку треба ввести. Знаючи, як голосують. Це ж зараз не проблема дізнатися. (Львів)

Окрім юридичної, є ще відповідальність, яка може виноситися на обговорення громадськості. Є засоби масової інформації, які можуть показати ту чи іншу сторону народного обранця, якщо він не відповідає цьому кодексу. І сприймати цей кодекс не як зібрання нормативно-правових актів, а як те, чого хоче масова суспільна свідомість, і потім, можливо, показувати ці невідповідності за допомогою засобів масової інформації. (Запоріжжя)

Один з учасників розповів, як соціальні мережі можуть бути корисним інструментом для збору інформації щодо неправомірного збагачення посадовців. У відповідь на пост з проханням надати таку інформацію він отримав велику кількість приватних повідомлень.

Учасники вказували на труднощі у донесенні до громадян інформації щодо корупції або неетичної поведінки депутатів. Наявні матеріали важко опублікувати в ЗМІ, адже місцеві ЗМІ також є корумпованими. Публікація стає можливою лише тоді, коли подана в ній інформація збігається з чийсь політичними інтересами.

У мене матеріал після кожної комісії є. А хто поставить цей матеріал на сайти? Вони чесно кажуть: заплатили, щоб тебе не ставити. Навіть неважливо, щодо кого матеріал. І тільки в тому випадку, якщо співпаде з інтересами, тоді воно просочиться. (Херсон)

Декларування доходів депутатів та їхніх родин

Думка, що депутати місцевих рад та їхні родичі мають подавати декларації про доходи та майно, користувалася значною підтримкою у різних регіонах країни. Переважна більшість нагадували, що з нинішнього року процедура електронного декла-

рування є обов'язковою для депутатів усіх рівнів. Учасники очікували, що в результаті запровадження електронного декларування політика стане прозорішою та чеснішою.

Повинні декларувати всю нерухомість: землю, квартири, будинки, гаражі, земельні ділянки, автомобілі. Можливо, якщо є сума готівки, більша за певний поріг, вони теж повинні її задекларувати. ... Банківські рахунки, звичайно. І обов'язково те, чим володіють члени сім'ї, оскільки це традиційна практика — переписати хату на дружину, тещу, ще когось. (Львів)

Електронне декларування — це дуже хороша і правильна річ. Тим прозорішою буде політика і політики, відповідно. Як би ми не ставилися до того, що, звісно, в декларації можна і не все описати, і певний скепсис присутній, але тим не менше публікувати це треба.

(Запоріжжя)

На думку респондентів, декларування є необхідним тому, що робота депутата несе значні корупційні ризики.

Головне, що депутат отримує повноваження приймати майнові рішення, рішення, які несуть за собою кошти. Від рішення депутата виділяється дозвіл на продаж, дозвіл на встановлення вивіски, я не говорю про землю. А дозволи — це гроші, це бізнес. Відповідно, бізнес зацікавлений, в нього є мотиватор підмастити, щоб пішло. (Львів)

Невелику суперечку серед учасників у Запоріжжі викликала теза про необхідність декларування статків депутатів сільських та селищних рад. За словами деяких учасників, у сільській місцевості люди не знають, як користуватися інтернетом та не мають до нього доступу, тому не можуть подати декларації вчасно. Це може призвести до переслідування сільських депутатів за неподачу декларацій, або за помилки у деклараціях. Інші учасники

вважали, що знайти комп'ютер та оператора не складе проблеми для 10-12 депутатів навіть у найвіддаленішій сільській раді.

Водночас деякі респонденти наводили приклади неправдивих декларацій, коли депутати місцевих рад з очевидними джерелами доходів вказували у своїх деклараціях, що не мають доходів та заощаджень.

Були просто абсурдні речі в деклараціях. Наприклад, чоловік, який володіє мережею автопрокатів, задекларував на цілу родину — на себе, на дружину, на дітей — нульовий дохід, абсолютно нульовий. Далі був депутат, який у попередній каденції, минулого року задекларував ... найбільший дохід, що він найбагатший депутат. А цього року виявляється, що він живе за межею бідності. І тут теж питання.

(Львів)

Учасники обговорення у різних містах погоджувалися, що проблема “викривлення інформаційного поля” з метою очорнити опонента існує. Висвітлювати зміст декларацій — обов’язок журналістів, проте вони не мають звинувачувати депутатів у корупції до того, як отримують пояснення щодо походження задекларованого.

Учасники переважно погоджувалися з думкою, що депутати мають декларувати не лише доходи, але й витрати. Та водночас вказували на практичні складнощі із декларуванням витрат.

Якщо ти купив квартиру — це, звичайно ж, відобразиться в декларації. Якщо ти купив автомобіль — відобразиться. А якщо я зробив ремонт — як я це покажу? Приходьте до мене додому і подивіться, що в мене немає ремонту, в мене стара советська побілка. (Львів)

Потрібно чи не потрібно — я не знаю, але я готовий... Приблизно поррахую. Я ж не буду відчитуватися за кожну пачку майонезу. (Львів)

Питання конфлікту інтересів

Учасники обговорення зазначали, що питання конфлікту інтересів вже врегульовано в українському законодавстві. Є закон про запобігання корупції, де чітко прописані різні види конфлікту інтересів, обумовлено алгоритм дій у разі його виявлення, зафіксовано відповідальність за порушення закону. Інші учасники говорили про те, що конфлікт інтересів в Україні не вирішується. Це може свідчити або про необізнаність, або про відсутність практики застосування цього закону.

На думку респондентів, питання, пов'язані з грошима, завжди створюють конфлікт інтересів. Наявність конфлікту, брехня навколо нього знижують довіру до політичної системи.

На тлі відсутності заробітної плати для депутатів місцевих рад, конфлікт інтересів у депутатів виникає переважно через управління комунальною власністю, призначення керівників комунальних підприємств, розподіл грошей. Переважна більшість учасників говорили про те, що дозвіл депутатам місцевих рад посідати адміністративні посади безпосередньо призводить до конфлікту інтересів.

Я стикався з випадком в обласній раді, коли чиновник на рівні заступника губернатора очолював комісію по профільному напрямку своєму, і будучи депутатом обласної ради, виділяв гроші на освоєння через цю депутатську комісію як чиновник. Тут, по-моєму, прямий конфлікт інтересів. (Запоріжжя)

Проблема — що у нас є колективна безвідповідальність, тому що відповідальність розподіляється на всі 60 депутатів. Вже від моральних принципів, які у нього є, він або згоджується, або не згоджується відділити кусочок, щоб прийняти рішення, позитивне для когось. (Львів)

До проявів конфлікту інтересів учасники зараховували голосування за призначення родичів на посади в комунальних підприємствах, а також підтримку депутатом власної кандидатури.

Якщо виноситься проект рішення на посаду директора комунального підприємства, Юля Мірошніченко, а її чоловік у обласній раді — депутат. Виходить, що чоловік буде голосувати за свою дружину чи свою доньку. Такого бути не повинно. Або він може бути в профільній комісії, де затверджується її кандидатура, і він робить все можливе, щоб саме донька стала директором комунального підприємства, чи дружина, чи брат. То от це прямий конфлікт інтересів. (Запоріжжя)

У деяких районах обирали голів районних рад. І люди таємно голосували за себе. Зараз по деяких з них складаються адміністративні протоколи за порушення саме конфлікту інтересів. Зараз справи в суді. (Запоріжжя)

На думку деяких учасників, за відсутності оплати праці депутата, заборона займатися бізнесом є дискримінацією. Така ситуація призводить до виникнення корупційних ризиків: якщо людина не має легальних доходів, вона змушена брати хабарі.

Говорячи про можливі механізми запобігання конфлікту інтересів, експерти зазначали, що виправити ситуацію без загального підвищення рівня моралі у суспільстві неможливо. Разом з тим пропонували і наступні практичні кроки:

Позбавлення права займатися бізнесом у власному окрузі	<i>В Польщі депутат місцевої ради, якщо він бізнесмен, не має права займатися бізнесом у тому окрузі, де він депутат. Тобто, якщо ти обраний депутатом в місті Запоріжжі, то ти не можеш займатися бізнесом у місті. Можеш займатися десь у Василівці, Мелітополі, але в місті Запоріжжя — не можеш. (Запоріжжя)</i>
Прийняття закону про лобізм	<i>Прийняття закону про лобізм у тому вигляді, як він у Сполучених Штатах Америки діє, в інших, дозволить зняти певні речі, які сьогодні перебувають у сірій зоні. (Запоріжжя)</i>
Декларування конфлікту інтересів та заборона підприємцям, у яких такий конфлікт є, брати участь у тендерах	<i>Про це має бути повідомлено і виявлено тих людей, що мають потенційно конфлікт інтересів. Людина може піти до комісії і сказати: там тендер на дитяче харчування, в мене є гарна фірма, посприят мені. Ці підприємці, перше, мають бути виявлені і показані в червоному секторі. Вони мають бути пропильновані першочергово. Я би взагалі заборонив тим підприємцям брати участь у тендерах. Це вже конфлікт інтересів. (Львів)</i>

Учасники намагались зрозуміти, яким чином можна виявити конфлікт інтересів, якщо депутат його не задекларував. Серед можливих індикаторів називали різні результати голосування з однакових питань, а засобом виявлення — моніторинг голосувань.

Подарунки

Питання подарунків не отримало багато уваги під час експертного обговорення. Деякі учасники зазначали, що подарункам не варто приділяти увагу, адже подарунок — це щось не надто дороге. Деякі вважали, що подарунки, які коштують більше певної суми, декларувати треба, адже перевищення цієї суми є прямим підкупом. Втім бачення цієї

суми було дуже різним: від 200-300 гривень до мільйона.

Окремо зазначалося, що подарунки можуть бути і у вигляді посад, наприклад, керівника комунального підприємства.

Лобізм

Робота місцевої ради неможлива без лобізму. Саме явище лобізму не є негативним, адже існують цивілізовані його форми. Водночас в Україні, підкреслювали учасники фокус-груп, особливо на локальному рівні, “лобіювання носить чорний характер”. Щоб такого не було, лобіювання має відбуватися в межах закону.

В принципі, сама рада — це зібрання лобістів. Вони лобіюють інтереси або партій, або свої власні. Від лобіювання не можна відійти взагалі. (Херсон)

Саме по собі лобі — в цьому немає нічого поганого, в класиці. Просування інтересів. Вони ж можуть бути і чесними, приємними. ... Інше питання, що, як правило, лобіювання інтересів, особливо на локальному рівні, носить дуже чорний характер. (Херсон)

Учасники погоджувалися, що питання лобізму варто врегулювати законом. Разом з тим, як і в інших питаннях, дехто з респондентів вказував, що закони в Україні не виконуються.

Учасники у Львові вважали, що закон про лобіювання треба прийняти якнайшвидше, адже лобіювання — це засіб досягнення змін. Респонденти ділилися власним досвідом громадського лобіювання та наголошували, що в цьому процесі їм доводилося знаходити шляхи вирішення певних питань майже наосліп. На їхню думку, процедури мають бути прописані у законі та мають бути фахівці, які надаватимуть послуги з лобіювання у прозорий спосіб.

Хто такі лобісти? Це люди, які хочуть пролобіювати якісь зміни. ... Громадські діячі вже також починають розуміти питання лобістів і пропихають лобіювання тих чи інших законів, чи інших ідей. Без лобіювання дуже важко щось змінити в середовищі. (Львів)

Ми ті механізми самі нащупували. Ми знайшли шлях до голови облдержадміністрації, ми знайшли шлях до інших можливостей, де можна вплинути на пресу. Ми самі хотіли змінити середовище і ми почали ті шляхи вишукувати, нащупувати. Але ті шляхи мають бути дійсно прописані, щоб можна було не авторитарно на рівень губернатора, який натиснув, і воно вирішилося. ... Це мав би бути дійсно прописаний механізм і зрозумілий механізм... Того немає зараз, той механізм зараз не прописаний ні на одному рівні. (Львів)

Переважна більшість експертів вважали, що депутат має лобіювати інтереси виборців, мешканців свого округу. Лобіювання власних інтересів є неетичним.

Депутат місцевої ради повинен лобіювати інтереси херсонців.

Це логічно. Якщо в окрузі, де депутат живе, сквер поряд, в якому немає освітлення, чи вночі проблеми, — якщо він піднімає це питання, говорить, що потрібно тут зробити світло, ще щось, то це нормально.

Звичайно, лобіювати особисті інтереси — це буде вже неетично.

Це мають бути інтереси херсонців. (Херсон)

Учасники пропонували конкретні механізми запровадження цивілізованих норм лобіювання інтересів громади. На їхню думку, до таких механізмів належить закріплення конкретного депутата за певним округом та створення депутатського фонду, створення компаній-лобістів, формування плану роботи ради на певний період та ін.

Була хороша ідея ввести в рамки, що у депутата є свій округ, йому виділяється депутатський фонд, і він може лобіювати ті чи інші інтереси в рамках свого округу. ... Є інша форма. Кожна партія йшла з передвиборчими обіцянками. У нас є таке поняття, як плани робіт ради.

Можна вносити ці обіцянки на початку року в плани роботи ради.

І вже ми знаємо, що це цивілізоване буде лобіювання. (Херсон)

Але по останній виборчій системі, наприклад, по тому округу, де я мешкаю, немає представника. І що робити? ... Тобто така річ, як представники від громади, які би лобіювали інтереси, має бути. Це має бути прописано однозначно, що він може робити, як він може робити. Створюються цілі реєстри по лобістах. Це є цілі компанії, приватні лобісти. Ті люди, які відстоюють інтереси громади. (Львів)

Питання оплати праці місцевих депутатів, мотивації

Питання оплати праці депутатів місцевих рад учасники згадували неодноразово та у різних контекстах. Переважно говорили про те, що відсутність оплати праці створює корупційні ризики та викликає питання до мотивації тих, хто готовий працювати безкоштовно та вкладати власні гроші у депутатську діяльність. Оплата праці депутата

також є підставою, через яку громада може питати з нього за якість його роботи. Йшлося і про те, що знайти помічників, які працюватимуть безоплатно, дуже важко, а отже, помічниками місцевих депутатів часто працюють їхні родичі, що призводить до звинувачень у непотизмі.

Всі депутати у Польщі, починаючи від сільської ради і закінчуючи воєводством, отримують гроші. ... Вони не розуміють, як ви за свої гроші можете кудись їздити... Звідки гроші? Це ви свої витрачаєте? Яка у вас мотивація? Або ви дуже багаті, доброді, то навіщо вам тоді депутатство? ... Інший момент — це мотивація для людей приходити на сесії, на комісії, працювати. Плюс з них можна спитати. Ми, каже громада, платимо їм гроші, винагороду, і з них можемо спитати. (Запоріжжя)

У кожного депутата місцевої ради, за законом, може бути п'ять помічників. Всі вони на громадських засадах. Деякі журналісти брали списки помічників депутатів міської ради. Пишуть: о, в депутата такого-то у помічниках дружина, чоловік, коханка, бізнес-партнер. Так а кого ви безплатно ще знайдете працювати, окрім дружини, бізнес-партнера, коханки? Хто безкоштовно готовий допомагати? (Запоріжжя)

Питання звітування перед виборцями

Учасники фокус-груп переважно погоджувалися, що депутати мають звітувати перед виборцями. Деякі з них наголошували, що звітування є нормою закону, якої, втім, далеко не всі дотримуються. Навіть ті, хто стверджував, що звітування є нормою закону, називали різну періодичність звітів.

Учасники зазначали, що депутатські звіти є нецікавими для громадян, вони є формальністю, такі зібрання відвідують не надто багато людей. Часто людей змушують приходити на зібрання, присвячені депутатському звіту. Деякі виборці готові чи-

тати коротенькі письмові звіти, але приходити на спеціально організовані зустрічі не хочуть.

Незважаючи на відсутність інтересу з боку переважної більшості виборців, респонденти вважали, що депутат має звітувати про свою роботу. Навіть якщо звіт є цікавим 3–5% виборців, депутат має його представити, адже це — елемент демократичної відкритості. Учасники також зазначали, що аналіз звітів, їх порівняння може стати тим інструментом, який підвищить інтерес виборців до звітування депутатів.

Депутат повинен доходити до кожного виборця в своєму звіті, незалежно від того, потрібно це людині чи ні. Нехай це буде 3%, 5% людей, але ті, хто хоче отримати цю інформацію, повинні мати можливість її отримати, тому що це один з головних елементів відкритого і демократичного суспільства, до якого ми йдемо.

(Запоріжжя)

Мають бути і формальні речі. Ці формальні речі мають бути прописані.

Раз на рік звіт. Цей звіт має бути опублікований, доступний, він має відбуватися в присутності виборців, щоб виборці знали, могли прийти і висловити свою думку. Паперова робота — вона у звітах повинна бути.

(Херсон)

*Поява таких публічних звітів, коли зацікавлені виборці матимуть можливість порівнювати звіти різних депутатів, певною мірою підвищуватиме загалом кількість людей, які цікавляться цією проблемою, і збільшуватиме кількість соціально і політично активних людей, які впливатимуть на роботу цих депутатів. **(Запоріжжя)***

Деякі учасники зазначали, що депутатські звіти не завжди є змістовними. За відсутності кількісних та якісних показників звіт перетворюється на нудне шоу для виборців.

Експерти зазначали, що депутати місцевих рад знаходяться у нерівній ситуації: ті, хто належать до фракцій, лояльних до мера, або ті, що суміщають посади у виконавчій та представницькій гілках влади, мають кращий доступ до ресурсів, і відповідно, їхні звіти виглядатимуть переконливіше, адже вони зможуть більше зробити для своїх виборців.

Є три форми роботи депутата. Одні готують депутатські звернення. Звітують — сто звернень. Але більшості жителів це буде нецікаво. Інша категорія депутатів — ті, в яких є фінансовий ресурс, з кишені, — роздають окорочка, дрова. І також будуть писати у звітах, що роздав 10 тонн окорочків, 20 вагонів дрів. Є третя категорія — люди, які суміщають свою посаду у виконавчій владі і депутатську. Вони завели на округ з мільйони гривень на будівництво садочка. І звітує: я вибив з мільйони... І який депутат в цій ситуації в більш виграшному положенні? Той, хто робить свою роботу по закону? (Запоріжжя)

Є дві категорії депутатів. Депутати, наближені до влади, і депутати, віддалені від влади. Депутати, віддалені від влади, не можуть лобіювати, реально потім звітувати їм буде дуже складно. (Херсон)

Учасники висловлювали думку, що депутат має не просто надавати звіт про зроблене, він має планувати свою роботу, робити цей план публічним, а потім звітувати про його виконання.

Я думаю, що найперше мав би бути складений план, щоб ти чітко написав свою роботу. Тому що ти бабці не розкажеш, що працював стільки-то разів у комісії, висунув стільки-то проектів. (Львів)

Йшлося також про пошук нових шляхів надання виборцям депутатських звітів. Респонденти наголошували на тому, що звіти мають бути інтерактивними, щоб у виборців була можливість задавати питання та висловлювати зауваження. Така комунікація може відбуватися як особисто, при зустрічах з невеликими групами виборців, так і у соціальних мережах, які багато депутатів вже навчилися використовувати у спілкуванні з громадянами. Також, інтерактивні звіти в інтернеті можуть стати шляхом комунікації з молоддю аудиторією, яка традиційно не є активною.

У нас зараз виникає дуже хороша система, коли багато депутатів мають свої профілі у Фейсбуці. Це живі профілі. Депутати спілкуються з людьми, збирають проблеми, радяться, запрошують на різні заходи. ... Стирається межа між формальними речами і неформальними завдяки тому, що у нас більш відкритим суспільство стає. (Херсон)

Я думаю, має бути два варіанти: особистий звіт і письмовий або онлайн звіт. Це дуже класно. Поставити камеру, записати ваші зустрічі онлайн і виставити в ЮТубі. Там є можливість чату, хтось може послухати і задати запитання. Це ще одна форма праці з людьми, особливо з молоддю громадою. ... Молодь — ви самі плачете, що вона неактивна. (Львів)

Пропонувалися шляхи, які, на думку респондентів з різних регіонів, дозволять зробити звітування депутатів ефективнішим:

Вибори раз на два роки	<i>Вибори потрібно проводити раз на два роки, це і буде звітом виборцям. (Херсон)</i>
Залучення аудиторських компаній до перевірки роботи депутатів	<i>Є світові практики моніторингу і перевірки роботи не конкретних людей, мера, а практики перевірки роботи цілих держав, крупних міжнародних корпорацій. Це роблять незалежні аудиторські фірми, де професіонали високого рівня працюють. ... Більше того, навіть в Україні є соціологи і аудитори необхідного рівня. (Херсон)</i>
Опитування громадської думки натомість вислуховування звіту депутата	<i>А якщо продумати систему зрізу громадської думки? От місяць минув. Не треба депутата питати, що він зробив чи не зробив. Спитайте у людей. А 90% його імені не знають. Ще простіше, ніж коли сам депутат викривлює факти в своєму звіті. (Херсон)</i>

Деякі учасники розповідали, що використовують зустрічі з виборцями не лише для звітування, а й для залучення найактивніших, відповідальних громадян до спільної діяльності, спільного визначення проблем та їх вирішення.

Жінки в політиці, квоти за гендерною та іншими ознаками

Учасники дослідження говорили про те, що, незважаючи на закон, який передбачає квотування за гендерною ознакою, партії його не дотримуються. Респонденти схвально оцінювали норму закону, згідно з якою не менше 30% списку мають складати представники однієї статі, без зазначення, якої саме. За словами учасників у Запоріжжі, повністю квотного принципу дотримались “Самопоміч” та “Демократичний альянс”, які включили до своїх списків необхідну за законом кількість жінок. Повсюдно наголошувало-

ся, що до участі у виборах було зареєстровано списки навіть тих партій, які порушили законодавство у частині гендерних квот.

Учасники обговорення також стверджували, що, на відміну від міст, гендерна ситуація в сільських та селищних радах краща, адже, згідно з результатами досліджень, серед депутатів та голів сільських і селищних рад приблизно 45% — жінки.

Представники політичних сил говорили про те, що в Україні жінки не виявляють високої

політичної активності. Як наслідок, щоб заповнити запроваджені законодавством квоти, партії змушені шукати жінок, які б згодилися балотуватися, навіть серед тих, хто ніколи не займався політичною діяльністю і не має до неї великого інтересу. Жінки більше самореалізуються вдома, тому до політики можна залучити або студенток, або жінок старшого віку. Утім, старші жінки дуже часто не володіють необхідними навичками громадського активізму.

Ми зіштовхнулися з такою ситуацією через цей закон, що нам довелося, і не тільки нам, підтягувати людей. В тому числі і «Самопоміч», і УКРОПу, Опозиційному блоку, — всім довелося шукати жінок. Тому в списках були і перукарки, і секретарки — просто через те, що потрібно було заповнити цю норму. (Запоріжжя)

Те, що вона хоче бути берегинею домашнього вогнища, — це зовсім інакше ... Вона так більше самореалізується. І ти витягуєш ту дівчину: давай, прояви себе. Ще студентський рівень — нормально, незаміжня, не має дітей. А коли вже заміжні... Хіба що ті старші жіночки, коли діти сформовані, тоді вони нормально йдуть. Але тоді вони не навчені громадської діяльності. Треба вчити жінок бути більш громадсько активними. (Львів)

На думку частини учасників дослідження, гендерна дискримінація в Україні існує. Під час обговорень зазначалося, що попередні спроби залучити жінок до політики, починаючи з 1917 року, не були успішними.

*З приводу гендерної дискримінації.
Вона є. Я як депутат на собі часто
це відчуваю. Мені іноді кажуть: мало
того, що 27 років, так ще й дівчина,
ти нічого не розумієш і т.д.
Але я розумію, що квотами питання
не вирішити. (Запоріжжя)*

*Хотів би нагадати, що з 1917 року у
нас були жіночі ради, була завжди
спроба ввести жінку в політику,
в громадську діяльність. Насправді не
зовсім все це вдалося. У нас є серйозна
в цьому проблема: мало жінок у
політиці, в громадській діяльності,
в управлінні. (Херсон)*

Учасники говорили про те, що жінки представлені у різній кількості на різних щаблях влади, а також у різних гілках влади. Так, на нижчих щаблях виконавчої влади жінки переважають, тоді як у представницькій владі їх не так і багато. А на вищих щаблях виконавчої влади, наприклад, на рівні голів обласних адміністрацій, жінок немає. Але це вже відповідальність Президента, до повноважень якого належить призначення на ці посади.

*Зайдіть у виконавчі органи влади — там абсолютна більшість
представників прекрасної статі. І вони готують ті рішення, проводять
і т.д. Представницька влада — це інше питання, тут потрібно
здуматися, чому тут більше представників чоловічої статі.
А що стосується виконавчої влади, переважна більшість —
представники жінок. (Запоріжжя)*

Деякі учасники не погоджувалися з твердженням, що в Україні є дискримінація за гендерним принципом. На їхню думку, в українському суспільстві традиційно існує повага до “жінки, до матері та її прав”. Учасники наводили власний приклад поваги до жінок, говорили про те, що політичні партії, навпаки, зацікавлені у тому, щоб жінки були у їхніх списках, адже це є вимогою сьогодення.

*Насправді оці чоловікоподібні жінки, які говорять, що у нас гендерна
нерівність... Її немає і бути не може історично. Ці всі грантові гроші,
вони сидять, щось думають, аналізують пресу — чи там більше
згадують чоловіків чи дівчат. Це маячня. Немає цієї проблеми у нас.
Я не бачу особливої різниці. Думка моєї дружини для мене настільки ж
важлива, як і моя думка. (Херсон)*

Учасники зауважували тенденцію до **збільшення присутності жінок** у законодавчій владі і відзначали збільшення ролі жінки у суспільстві взагалі, що відбувається попри існуючі гендерні стереотипи. Респонденти стверджували, що наявність жінок створює баланс у раді, вносить конструктив у її роботу.

Колись я чув мудру фразу, що чоловік думає розумом, а жінка думає серцем. У тій будівлі деколи треба поради серця, а не розуму. Не тільки чітко, як має бути, а жінка бачить, як би воно більше пасувало. Баланс дійсно є. Не знаю, як було у попередніх скликаннях, зараз у нас дуже багато моментів, коли жінка дійсно вносить дуже потужний конструктив. (Львів)

Попри це, учасники обговорення переважно висловлювалися проти гендерних квот. Вони наводили наступні аргументи:

Квотування є невинуватим насиллям, тому що призводить до зниження якості списку	<i>Це невинуватим насиллям, тому що воно примушує йти на свідоме зниження якості виборчого списку, ставати менш відповідальною, менш ефективною політичною партією лише для того, щоб виконати цю квоту. Квоти — це помилка. (Запоріжжя)</i>
Незрозуміло, чому квотами намагаються захистити лише одну групу, і чому саме цю	<i>Якщо ми говоримо конкретно про гендерну квоту, то виникає питання: а як бути з трансвеститами, інвалідами, сексуальними меншинами? Питання: чому ми повинні захищати саме цю групу в політичному плані і не звертати уваги на тих же інвалідів? (Запоріжжя)</i>
Немає доказів, що квотування покращить професійну роботу рад, адже професіоналізм не пов'язаний зі статтю	<i>На мій погляд, немає реальних доказів того, що це слугуватиме підвищенню якості виборчої роботи, професійної діяльності рад... І політикою мають займатися політично активні люди, а політично активна позиція, знання, навички — вони не визначаються статтю, вони визначаються індивідуальними особливостями людини. (Запоріжжя)</i>
Може призводити до викривлення волі виборців	<i>Ми штучно підтягуємо тих, хто за гендерною ознакою має бути в списку. А народ, може, хотів там бачити інших за гендерною ознакою. (Запоріжжя)</i>
Дискримінація за будь-якою ознакою є наслідком стереотипів мислення, і квотуванням це неможливо виправити	<i>Незалежно, гендерна дискримінація чи якась інша, може бути антисемітизм, що завгодно. Але якщо в людини є у голові «таргани», то скільки би квот ти не встановлював, вони в неї у голові лишаться. Тут уже питання установок, морального розуміння і загалом морального зростання суспільства. (Запоріжжя)</i>
Здатність депутата впливати визначається цілеспрямованістю	<i>Якщо жінка в депутати прийшла не просто так, а з певною метою, то до неї будуть прислухатися, і вона свого доб'ється. А якщо жінка, грубо кажучи, не в своїй тарілці, то, звісно, й до неї може бути не таке ставлення, як до чоловіків. (Херсон)</i>
Встановлення квот може призвести до погіршення ставлення до дискримінованої меншини	<i>Встановлення будь-яких квот, незалежно від того, яка це дискримінація, навпаки, сприяє погіршенню становища тієї сторони, яку дискримінують. Тому що ті люди, які про це мовчать і мовчали, будуть їх ще й тихо ненавидіти за те, що ви і так неповноцінні, а вам ще й квоту встановили. Якби квоти не було, ще гірше було б, ви заслуговуєте насправді меншого. (Запоріжжя)</i>

Навіть ті учасники, які підтримували гендерні квоти, зазначали, що лише квотуванням проблему рівної участі не вирішити. Політичні партії мають системно працювати над залученням жінок та молоді, створювати для них можливості розвитку, зокрема, і в побудові власної політичної кар'єри.

Гендерна квота має бути позитивна, але при цьому повинна бути системна робота партії з жінками і молоддю. У нас немає соціальних ліфтів для молоді і для жінок. Вони не знають, куди їм звернутися, вони не зможуть зробити таку кар'єру, навіть якщо захочуть. (Херсон)

Учасники переважно схвально говорили про зрослу роль жінок, але зазначали, що для повноцінної самореалізації жінки у політиці партіям ще слід працювати. Вони вважали, що Україна поступово до цього прийде, хоче цей процес може тривати досить довго.

Питання сексуальних домагань не отримало багато уваги під час обговорення. Присутні або жартома говорили про те, що в Україні чоловіки потерпають від домагань жінок, або відкидали таку можливість взагалі, мотивуючи це тим, що в Україні жінка історично мала дуже високу роль.

Учасники дослідження переважно висловлювалися проти квот за етнічною ознакою. Водночас вони стверджували, що з політтехнологічної точки зору партіям доречно включати у виборчі списки представників меншин. Як приклад учасники в Херсоні наводили турецьку громаду, що проживає на території деяких районів області. З організованими спільнотами треба працювати, адже за рахунок авторитету голів громади можна отримати електоральний результат.

Деякі учасники висловлювалися на користь квотування за етнічною ознакою у районах компактного проживання меншин. Але така думка не користувалася широкою підтримкою респондентів. Також висловлювалася підтримка запровадженню квот для молоді.

Якщо є компактно проживаюча меншість, то бажано, щоб було квотування. Не щоб він мав гарантоване мандатне місце, а щоб він міг балотуватися. І квота молоді має бути. (Львів)
